

Sveriges fåglar

2020

Hur går det för Sveriges fåglar
med särskilt fokus på läget vid hav och kust?

Innehåll

- 3 Hur går det för Sveriges fåglar?
- 4 Talrika och vitt spridda häckande arter
- 10 Ovanliga och lokalt häckande arter
- 14 Sjöfåglar förr och nu
- 15 Tylön – ett exempel på stora förändringar
- 18 Ejdern i fritt fall
- 20 Storskarven i Sverige
- 22 Långflyttande kustfåglar
- 24 Havsörnen är tillbaka
- 26 Var med och inventera!
- 27 Vilka är vi?

Denna publikation bygger på resultat från inventeringar gjorda till och med 2019.

Producerad av BirdLife Sverige i samarbete med Svensk Fågeltaxering vid Lunds universitet.

Denna sida: Skräntärna
Foto: Patrik Olofsson/N

Omslag: Silvertärna
Foto: Patrik Olofsson/N

Hur går det för Sveriges fåglar?

Hur går det för Sveriges fåglar? Frågan är relevant ur flera perspektiv. I riksdagsbeslut och genom att ansluta oss till internationella konventioner har Sverige som nation förbundit sig att stoppa förlusterna av biologisk mångfald. Dessutom har fåglarna ett stort värde som indikatorer på tillståndet i vår miljö. Eftersom de är både synliga och ljudliga och oftast aktiva under dygnets ljusa timmar, är de betydligt lättare att följa än de flesta andra organismgrupper. Slutligen har alla organismer ett värde i sig, och vi bör ha en skyldighet att lämna en lika rik värld till våra efterkommande som den vi själva haft möjlighet att uppleva.

I drygt 75 år har BirdLife Sverige (Sveriges Ornitologiska Förening) följt och dokumenterat landets fågelfauna. Sedan 1970-talet har denna verksamhet utökats och förstärkts av mera vetenskapliga inventeringar inom ramen för det som idag är Svensk Fågeltaxering. Dessa inventeringar drivs av Lunds universitet och finansieras av Naturvårdsverket och landets länsstyrelser. Även ArtDatabanken vid Sveriges Lantbruksuniversitet samt landets fågelstationer bidrar i väsentlig grad till att utvecklingen hos våra fåglar följs.

I mångt och mycket bygger denna verksamhet på insatser från frivilliga; varje år deltar fler än 700 personer i Svensk Fågeltaxerings inventeringar och många fler bidrar till den samlade kunskapen genom att medverka i olika projekt eller rapportera sina observationer.

Vi vågar påstå att vi idag har en bra bild av hur det går för Sveriges fåglar, såväl i landet som helhet som i olika landskapstyper. Denna kunskap växer dessutom genom att vi under senare tid utökat inventeringsprogrammen, bland annat med ett separat kustfågelprogram. Samtidigt är det viktigt att påpeka att fågelfaunan är föränderlig och att den ständigt påverkas av olika faktorer i omvärlden. Detta gäller inte minst hur vi utnyttjar och påverkar naturen.

Sedan 2018 och publikationen *Sveriges fåglar 2018* har vi publicerat en årlig sammanställning över tillståndet för Sveriges fåglar. I en cykel på några år tittar vi närmare på några av de dominerande landskapstyperna samt på klimatets påverkan. Det kommer att handla om fåglarna i jordbrukslandskapet, skogen, kusten och havet, sjöarna och vattendragen, fjällen samt de urbana miljöerna. Serien inleddes med fokus på klimatförändringarna och fortsatte med skogslandskapet. Nu har turen kommit till kust och hav, som också är i fokus för en kampanj som BirdLife Sverige driver.

Hav och kust

Under 2020 driver BirdLife Sverige en kampanj för att uppmärksamma de problem som våra kust och skärgårdsfåglar står inför. Illustration: Terése Karlsson Halldén

Ett särskilt tack till alla inventerare!

Fågelövervakningen i Sverige drivs av statliga institutioner och BirdLife Sverige, men den är beroende av många frivilliga fågelskådarens insatser. Utan den tid och det engagemang dessa lägger ner skulle vår kunskap om fåglarna inte ha varit lika omfattande.

Vi vill därför rikta ett särskilt tack till alla som lägger ner tid på att inventera, räkna och rapportera fåglar. Den tid som var och en av dessa lägger ner varierar, men varje bidrag är värdefullt. Om du är en av alla dessa frivilliga – stort TACK!

Om du ännu inte tillhör denna skara, varför inte fundera över att medverka i något av de många övervakningsprogram som finns?

Läs mera om dessa på sid. 26.

Talrika och vitt spridda häckande fåglar

Övervakning av populationsförändringar hos vanliga och vitt spridda häckande fåglar är viktig av flera skäl: vi kan se förändringar hos enskilda arter, vi kan få tidiga varningssignaler som kan ha betydelse för hela livsmiljöer eller ekosystem och vi får möjlighet att följa upp och bedöma effektiviteten av politiska beslut inom natur- och miljöområdet.

Svensk fågeltaxering driver sedan många år flera inventeringsprogram, idag med hjälp av totalt fler än 700 personer. År 2019 gjordes 873 midvinterräkningar av sjöfågel, 575 vinter- och 210 sommarpunktrutter, 519 standardrutter, 154 nattrutter, 401 sjöfågelrutter under häckningstid, 189 rutor inom kustfågelinventeringen och 144 septemberräkningar av sjöfågel.

Midvinterräkningarna av sjöfågel har pågått sedan sent 1960-tal. Motsvarande septemberinventeringar startade i början av 1970-talet. Vinter- och sommarpunktrutterna har genomförts sedan mitten av 1970-talet, standardrutterna startades 1996, nattrutterna drogs igång 2010 och sjöfåglar under häckningstid samt kustfågelprogrammet har funnits sedan 2015.

Samtliga delprogram är värdefulla, men särskilt standardrutterna bör framhävas eftersom dessa dels är jämnt fördelade över landet och dels är fastlagda i förväg. Den enskilda inventören kan alltså inte påverka ruttens sträckning utan ska följa en 8 km lång runda i form av en kvadrat med 2 km sida. Detta innebär att rutterna ger en representativ bild av den svenska fågelfaunan. Sedan starten 1996 har landets 716 standardrutter inventerats i genomsnitt 13 gånger.

Det ska betonas att ett mindre antal arter, främst nattaktiva eller sådana med specifika biotopkrav, inte fångas upp i tillräcklig grad inom systemet. Dessa brister kommer delvis att avhjälpas genom de nya inventeringssystem som startats under de senaste tio åren.

I följande tabell redovisas resultatet av de fasta standardrutterna i två perspektiv, ett längre på 20 år och ett kortare på 10 år.

Svartan har sedan länge varit något av en karaktärsfågel i Östersjöns skärgårdar. Foto: Stefan Oscarsson/N

Tabell 1. Översikt över antalsförändringar under 20 respektive 10 år hos svenska häckande arter där minst 5 individer per år inräknas på standardrutterna (totalt 187). I de flesta fall är detta talrika och väl spridda, huvudsakligen dagaktiva fågelarter. I tabellerna 1 och 2 ingår samtliga i Sverige häckande fåglar.

Denna tabell listar alla arter som det går att beräkna en trend för baserat på standardrutterna och där fler än fem individer observerats per år. I tabellen anges beräknat antal par i Sverige 2018 och det genomsnittliga antalet fåglar som räknas per år (2010–2019). För de 20 respektive 10 senaste åren anges den totala procentuella förändringen i antal över perioden, förändringens statistiska säkerhet (signifikans) samt symboler som översiktligt anger riktning på antalsförändringarna.

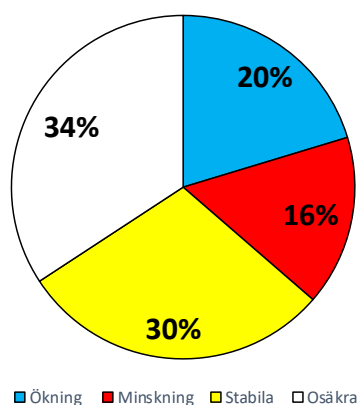
▲▲=Kraftig ökning, har ökat signifikant med > 5% per år. ▲=Måttlig ökning, har ökat signifikant med < 5% per år.
▼▼=Kraftig minskning, har minskat signifikant med > 5% per år. ▼=Måttlig minskning, har minskat signifikant med < 5% per år.
= (likhetstecken) Stabil: ingen säker förändring i antal samt liten variation mellan åren.
(≈) Osäker: ingen säker förändring i antal samt stor variation mellan åren.
, **, ** eller *** visar att förändringen i antal är statistisk säkerställd. Ju fler stjärnor, desto högre säkerhet. NS betyder att ingen statistiskt säker förändring kan påvisas.

Art	Vetenskapligt namn	Population 2018 (par)	ind. /år	20 år (2000–2019)			10 år (2010–2019)		
				total förändr.	Sign.	Trend	total förändr.	Sign.	Trend
Knölsvan	<i>Cygnus olor</i>	7 500	132	41	*	▲	55	*	▲▲
Sångsvan	<i>Cygnus cygnus</i>	8 500	279	115	***	▲	67	***	▲▲
Sädgås	<i>Anser fabalis</i>	420	11	–70	*	▼▼	–42	NS	(≈)
Grågås	<i>Anser anser</i>	41 000	1191	170	***	▲▲	89	***	▲▲
Kanadagås	<i>Branta canadensis</i>	13 000	440	–26	***	▼	–1	NS	=
Gravand	<i>Tadorna tadorna</i>	5 300	85	–27	NS	=	–24	NS	(≈)
Bläsand	<i>Anas penelope</i>	17 000	30	–72	***	▼▼	1	NS	(≈)
Snatterand	<i>Anas strepera</i>	3 000	12	1309	NS	(≈)	201	NS	(≈)
Kricka	<i>Anas crecca</i>	76 000	127	–45	***	▼	–22	NS	(≈)
Gräsand	<i>Anas platyrhynchos</i>	200 000	573	–8	NS	=	7	NS	=
Skedand	<i>Anas clypeata</i>	1 900	6	139	NS	(≈)	73	NS	(≈)
Vigg	<i>Aythya fuligula</i>	75 000	211	–11	NS	=	26	NS	(≈)
Sjöorre	<i>Melanitta nigra</i>	6 100	41	–30	NS	(≈)	–36	NS	(≈)
Svärta	<i>Melanitta fusca</i>	7 100	32	–32	NS	(≈)	47	NS	(≈)
Alfågel	<i>Clangula hyemalis</i>	900	22	–57	*	▼	–37	NS	(≈)
Ejder	<i>Somateria mollissima</i>	59 000	418	–59	***	▼	–22	NS	(≈)
Knipa	<i>Bucephala clangula</i>	65 000	309	–29	***	▼	2	NS	=
Småskrake	<i>Mergus serrator</i>	21 000	82	–27	*	▼	–27	NS	(≈)
Storskrake	<i>Mergus merganser</i>	34 000	168	18	NS	=	95	***	▲▲
Järpe	<i>Bonasa bonasia</i>	64 000	60	–26	*	▼	–1	NS	=
Dalripa	<i>Lagopus lagopus</i>	190 000	116	–61	***	▼	63	**	▲▲
Fjällripa	<i>Lagopus mutus</i>	124 000	80	20	NS	=	133	**	▲▲
Orre	<i>Lyrurus tetrix</i>	116 000	400	6	NS	=	8	NS	=
Tjäder	<i>Tetrao urogallus</i>	350 000	213	26	**	▲	31	**	▲
Vaktel	<i>Coturnix coturnix</i>	1 000	5	–38	NS	(≈)	–60	NS	(≈)
Fasan	<i>Phasianus colchicus</i>	31 000	156	–51	***	▼	2	NS	=
Smålom	<i>Gavia stellata</i>	1 600	86	24	NS	=	–3	NS	=
Storlom	<i>Gavia arctica</i>	6 200	201	–11	NS	=	–21	*	▼
Skäggdopping	<i>Podiceps cristatus</i>	22 000	102	83	***	▲	23	NS	(≈)
Gråhakedopping	<i>Podiceps grisegena</i>	1 100	6	–46	NS	(≈)	–69	NS	(≈)
Svarthakedopping	<i>Podiceps auritus</i>	2 000	10	172	NS	(≈)	–2	NS	(≈)
Storskarv	<i>Phalacrocorax carbo</i>	40 000	839	208	***	▲▲	16	NS	=
Rördrom	<i>Botaurus stellaris</i>	660	8	–14	NS	=	68	NS	(≈)
Gråhäger	<i>Ardea cinerea</i>	7 000	79	–20	*	▼	95	***	▲▲
Bivråk	<i>Pernis apivorus</i>	6 600	16	51	NS	(≈)	–27	NS	(≈)
Röd glada	<i>Milvus milvus</i>	3 500	50	395	***	▲▲	78	**	▲▲
Havsörn	<i>Haliaeetus albicollis</i>	900	17	728	***	▲▲	133	*	▲▲
Brun kärrhök	<i>Circus aeruginosus</i>	1 500	27	30	NS	=	0	NS	=
Duvhök	<i>Accipiter gentilis</i>	7 600	16	–14	NS	=	67	NS	(≈)
Sparvhök	<i>Accipiter nisus</i>	44 000	26	16	NS	=	35	NS	(≈)
Ormvråk	<i>Buteo buteo</i>	31 000	204	–3	NS	=	19	*	▲

Art	Vetenskapligt namn	Population 2018 (par)	ind. /år	20 år (2000–2019)			10 år (2010–2019)		
				total förändr.	Sign.	Trend	total förändr.	Sign.	Trend
Fjällvråk	<i>Buteo lagopus</i>	3 000	27	–15	NS	=	71	NS	(≈)
Kungsörn	<i>Aquila chrysaetos</i>	680	8	–12	NS	=	1	NS	(≈)
Fiskgäse	<i>Pandion haliaetus</i>	4 100	41	–7	NS	=	–1	NS	=
Tornfalk	<i>Falco tinnunculus</i>	9 600	58	151	***	▲	109	**	▲▲
Stenfalk	<i>Falco columbarius</i>	4 300	12	–52	**	▼	30	NS	(≈)
Lärkfalk	<i>Falco subbuteo</i>	3 500	21	269	***	▲▲	9	NS	(≈)
Kornknarr	<i>Orex crex</i>	1 000	5	–59	*	▼	–39	NS	(≈)
Sothöna	<i>Fulica atra</i>	42 000	45	39	NS	=	120	**	▲▲
Trana	<i>Grus grus</i>	44 000	794	92	***	▲	38	***	▲
Strandskata	<i>Haematopus ostralegus</i>	8 000	153	–20	*	▼	3	NS	=
Större strandpipare	<i>Charadrius hiaticula</i>	15 000	74	100	***	▲	13	NS	(≈)
Mindre strandpipare	<i>Charadrius dubius</i>	1 800	6	13	NS	(≈)	–30	NS	(≈)
Fjällpipare	<i>Charadrius morinellus</i>	3 600	30	91	*	▲	43	NS	(≈)
Ljungpipare	<i>Pluvialis apricaria</i>	110 000	699	7	NS	=	–7	NS	=
Tofsvipa	<i>Vanellus vanellus</i>	45 000	597	–44	***	▼	–32	***	▼
Mosnäppa	<i>Calidris temminckii</i>	6 000	16	–1	NS	=	–14	NS	(≈)
Skärnäppa	<i>Calidris maritima</i>	1 800	14	139	NS	(≈)	–22	NS	(≈)
Kärnäppa (nordl.)	<i>Calidris a. alpina</i>	22 500	58	110	*	▲	109	*	▲▲
Myrsnäppa	<i>Limicola falcinellus</i>	5 900	6	–68	NS	(≈)	–11	NS	(≈)
Brushane	<i>Calidris pugnax</i>	25 000	22	–59	**	▼	–44	NS	(≈)
Enkelbeckasin	<i>Gallinago gallinago</i>	160 000	418	–1	NS	=	18	*	▲
Morkulla	<i>Scolopax rusticola</i>	580 000	68	5	NS	=	1	NS	=
Småspov	<i>Numenius phaeopus</i>	11 000	188	6	NS	=	–40	***	▼▼
Storspov	<i>Numenius arquata</i>	6 100	164	–38	***	▼	–36	**	▼
Svartsnäppa	<i>Tringa erythropus</i>	4 300	21	–41	NS	(≈)	–19	NS	(≈)
Rödbena	<i>Tringa totanus</i>	27 000	239	86	***	▲	1	NS	=
Gluttsnäppa	<i>Tringa nebularia</i>	29 000	319	–2	NS	=	–2	NS	=
Skogssnäppa	<i>Tringa ochropus</i>	49 000	506	49	***	▲	–12	*	▼
Grönben	<i>Tringa glareola</i>	130 000	689	–5	NS	=	–22	**	▼
Drillsnäppa	<i>Actitis hypoleucos</i>	92 000	190	–15	*	▼	–18	*	▼
Smalnäbb. simsnäppa	<i>Phalaropus lobatus</i>	19 000	25	–33	NS	(≈)	–24	NS	(≈)
Fjällläbb	<i>Stercorarius longicaudus</i>	13 000	101	55	NS	=	28	NS	(≈)
Dvärgmå	<i>Hydrocoloeus minutus</i>	2 800	64	–41	NS	(≈)	263	*	▲▲
Skrattmå	<i>Chroicocephalus ridibundus</i>	98 000	1363	–38	***	▼	–22	*	▼
Fiskmå	<i>Larus canus</i>	100 000	1844	–16	***	▼	4	NS	=
Silltrut	<i>Larus fuscus</i>	11 100	303	50	**	▲	69	**	▲▲
Gråtrut	<i>Larus argentatus</i>	61 000	809	–39	***	▼	–14	NS	=
Havstrut	<i>Larus marinus</i>	8 000	178	–58	***	▼	–30	*	▼
Fisktärna	<i>Sterna hirundo</i>	25 000	258	21	*	▲	10	NS	=
Silvertärna	<i>Sterna paradisaea</i>	41 000	207	–41	***	▼	37	*	▲
Småtärna	<i>Sternula albifrons</i>	630	6	–45	NS	(≈)	–77	NS	(≈)
Tamduva	<i>Columba livia (domest.)</i>	80 000	210	23	NS	=	44	NS	(≈)
Skogsduva	<i>Columba oenas</i>	12 000	167	34	**	▲	3	NS	=
Ringduva	<i>Columba palumbus</i>	980 000	4107	28	***	▲	3	NS	=
Turkduva	<i>Streptopelia decaocto</i>	3 100	11	–3	NS	=	28	NS	(≈)
Gök	<i>Cuculus canorus</i>	67 000	1315	6	NS	=	–13	**	▼
Hökuggla	<i>Surnia ulula</i>	2 300	13	45	NS	(≈)	170	NS	(≈)
Kattuggla	<i>Strix aluco</i>	18 000	7	64	NS	(≈)	32	NS	(≈)
Jorduggla	<i>Asio flammeus</i>	1 700	10	–14	NS	=	29	NS	(≈)
Tornseglare	<i>Apus apus</i>	259 000	1179	–43	***	▼	1	NS	=
Göktyta	<i>Jynx torquilla</i>	25 000	97	47	***	▲	–28	*	▼
Gråspett	<i>Picus canus</i>	1 900	6	–44	NS	(≈)	–18	NS	(≈)
Gröngöling	<i>Picus viridis</i>	18 000	145	–18	**	▼	13	NS	=

Art	Vetenskapligt namn	Population 2018 (par)	ind. /år	20 år (2000–2019)			10 år (2010–2020)		
				total förändr.	Sign.	Trend	total förändr.	Sign.	Trend
Spillkråka	<i>Dryocopus martius</i>	24 000	260	–25	***	▼	2	NS	=
Större hackspett	<i>Dendrocopos major</i>	210 000	1032	48	***	▲	–8	NS	=
Mindre hackspett	<i>Dryobates minor</i>	4 200	15	–10	NS	=	–40	NS	(≈)
Tretåig hackspett	<i>Picoides tridactylus</i>	7 900	31	18	NS	=	–17	NS	(≈)
Trädlärka	<i>Lullula arborea</i>	15 000	42	–4	NS	=	22	NS	(≈)
Sånglärka	<i>Alauda arvensis</i>	800 000	1312	–17	***	▼	2	NS	=
Backsvala	<i>Riparia riparia</i>	26 000	88	–70	***	▼	–44	NS	(≈)
Ladusvala	<i>Hirundo rustica</i>	183 000	1167	8	NS	=	–5	NS	=
Hussvala	<i>Delichon urbica</i>	60 000	440	–51	***	▼	–19	*	▼
Trädpiplärka	<i>Anthus trivialis</i>	2 360 000	4864	21	***	▲	2	NS	=
Ängspiplärka	<i>Anthus pratensis</i>	1 104 000	1641	–11	**	▼	50	***	▲
Gulärta (sydl.)	<i>Motacilla f. flava</i>	50 000	90	205	***	▲▲	63	*	▲▲
Gulärta (nordl.)	<i>Motacilla flava thunbergi</i>	414 000	659	–10	NS	=	9	NS	=
Forsärta	<i>Motacilla cinerea</i>	11 000	16	262	***	▲▲	125	*	▲▲
Sädesärta	<i>Motacilla alba</i>	291 000	786	–20	***	▼	–8	NS	=
Sidensvans	<i>Bombycilla garrulus</i>	126 000	125	179	***	▲▲	276	***	▲▲
Strömstare	<i>Cinclus cinclus</i>	10 000	9	67	NS	(≈)	–28	NS	(≈)
Gärdsmyg	<i>Troglodytes troglodytes</i>	857 000	1807	94	***	▲	211	***	▲▲
Järnsparv	<i>Prunella modularis</i>	552 000	945	10	*	▲	–23	***	▼
Rödhake	<i>Erithacus rubecula</i>	3 847 000	3944	15	***	▲	5	NS	=
Näktergal	<i>Luscinia luscinia</i>	27 000	193	–19	***	▼	–12	NS	=
Blåhake	<i>Luscinia svecica</i>	231 000	171	–26	**	▼	–16	NS	=
Rödstjärt	<i>Phoenicurus phoenicurus</i>	905 000	1870	36	***	▲	–8	*	▼
Buskskvätta	<i>Saxicola rubetra</i>	215 000	560	–28	***	▼	–8	NS	=
Stenskvätta	<i>Oenanthe oenanthe</i>	290 000	367	–4	NS	=	2	NS	=
Ringtrast	<i>Turdus torquatus</i>	9 200	45	110	*	▲	–24	NS	(≈)
Koltrast	<i>Turdus merula</i>	1 815 000	3522	4	NS	=	4	NS	=
Björktrast	<i>Turdus pilaris</i>	594 000	1367	–53	***	▼	–15	**	▼
Taltrast	<i>Turdus philomelas</i>	1 930 000	3597	13	***	▲	–13	***	▼
Rödvingetrast	<i>Turdus iliacus</i>	797 000	1929	–38	***	▼	–1	NS	=
Dubbeltrast	<i>Turdus viscivorus</i>	470 000	731	92	***	▲	25	**	▲
Gräshoppsångare	<i>Locustella naevia</i>	4 600	17	–4	NS	=	–29	NS	(≈)
Sävsångare	<i>Acrocephalus schoenobaenus</i>	97 000	103	6	NS	=	14	NS	=
Kärsångare	<i>Acrocephalus palustris</i>	24 000	69	4	NS	=	–10	NS	=
Rörsångare	<i>Acrocephalus scirpaceus</i>	211 000	107	–29	***	▼	–28	*	▼
Härmsångare	<i>Hippolais icterina</i>	58 000	201	53	***	▲	6	NS	=
Ärtsångare	<i>Curruca curruca</i>	145 000	425	–38	***	▼	–19	**	▼
Törsångare	<i>Curruca communis</i>	248 000	852	14	***	▲	15	**	▲
Trädgårdssångare	<i>Sylvia borin</i>	1 168 000	1942	12	***	▲	–3	NS	=
Svarthätta	<i>Sylvia atricapilla</i>	1 440 000	2795	94	***	▲	–16	***	▼
Grönsångare	<i>Phylloscopus sibilatrix</i>	167 000	475	–12	*	▼	–10	NS	=
Gransångare (sydl.)	<i>Phylloscopus c. collybita</i>	213 000	318	1361	***	▲▲	194	***	▲▲
Gransångare (nordl.)	<i>Phylloscopus collybita abietinus</i>	339 000	417	164	***	▲▲	53	***	▲
Lövsångare (sydl.)	<i>Phylloscopus t. trochilus</i>	7 596 000	12456	5	*	▲	–16	***	▼
Lövsångare (nordl.)	<i>Phylloscopus trochilus acredula</i>	5 614 000	6438	–18	***	▼	15	**	▲
Kungsfågel	<i>Regulus regulus</i>	3 880 000	1955	–12	***	▼	55	***	▲▲
Grå flugsnappare	<i>Muscicapa striata</i>	1 464 000	979	21	***	▲	–10	NS	=
Svartvit flugsnappare	<i>Ficedula hypoleuca</i>	1 122 000	1295	–6	NS	=	–6	NS	=
Halsbandsflugsnappare	<i>Ficedula albicollis</i>	5 800	11	69	NS	(≈)	0	NS	(≈)
Mindre flugsnappare	<i>Ficedula parva</i>	1 700	9	265	**	▲▲	38	NS	(≈)
Stjärtmes	<i>Aegithalos caudatus</i>	34 000	110	60	**	▲	–14	NS	(≈)
Entita	<i>Poecile palustris</i>	90 000	134	–15	NS	=	–22	*	▼
Tallita	<i>Poecile montanus</i>	542 000	591	–22	***	▼	–26	***	▼

Art	Vetenskapligt namn	Population 2018 (par)	ind. /år	20 år (2000–2019)			10 år (2010–2019)		
				total förändr.	Sign.	Trend	total förändr.	Sign.	Trend
Lappmes	<i>Poecile cinctus</i>	32 000	19	–71	***	▼▼	12	NS	(≈)
Tofsmes	<i>Lophophanes cristatus</i>	527 000	461	48	***	▲	31	**	▲
Svartmes	<i>Periparus ater</i>	410 000	470	8	NS	=	2	NS	=
Blåmes	<i>Cyanistes caeruleus</i>	774 000	1219	66	***	▲	14	*	▲
Talgoxe	<i>Parus major</i>	2 838 000	3755	54	***	▲	–1	NS	=
Nötväcka	<i>Sitta europea</i>	264 000	407	67	***	▲	3	NS	=
Trädkräpare	<i>Certhia familiaris</i>	1 119 000	394	42	***	▲	34	**	▲
Törnskata	<i>Lanius collurio</i>	44 000	128	–20	**	▼	1	NS	=
Varfågel	<i>Lanius excubitor</i>	6 000	14	50	NS	(≈)	–6	NS	(≈)
Nötskrika	<i>Garrulus glandarius</i>	294 000	420	2	NS	=	1	NS	=
Lavskrika	<i>Perisoreus infaustus</i>	54 000	200	10	NS	=	–39	**	▼▼
Skata	<i>Pica pica</i>	184 000	647	–12	**	▼	–7	NS	(≈)
Nötkråka	<i>Nucifraga caryocatactes</i>	25 000	15	25	NS	=	74	NS	(≈)
Kaja	<i>Coloeus monedula</i>	199 000	2982	25	***	▲	–7	NS	(≈)
Råka	<i>Corvus frugilegus</i>	48 000	398	–32	**	▼	–19	NS	=
Grå kråka	<i>Corvus corone cornix</i>	145 000	1652	–23	***	▼	–13	*	▼
Korp	<i>Corvus corax</i>	32 000	494	–6	NS	=	–8	NS	=
Stare	<i>Sturnus vulgaris</i>	403 000	2382	–44	***	▼	–14	*	▼
Gråsparv	<i>Passer domesticus</i>	451 000	522	3	NS	=	14	NS	=
Pilfink	<i>Passer montanus</i>	423 000	676	48	***	▲	–11	NS	=
Bofink	<i>Fringilla coelebs</i>	8 350 000	14328	7	***	▲	–3	NS	=
Bergfink	<i>Fringilla montifringilla</i>	2 130 000	3510	–16	***	▼	21	***	▲
Grönfink	<i>Chloris chloris</i>	211 000	669	–67	***	▼▼	–54	***	▼▼
Steglits	<i>Carduelis carduelis</i>	44 000	147	514	***	▲▲	175	***	▲▲
Grönsiska	<i>Spinus spinus</i>	817 000	4189	20	***	▲	–12	***	▼
Hämpling	<i>Linaria cannabina</i>	163 000	242	19	*	▲	40	**	▲
Gråsiska (sydl.)	<i>Acanthis flammea cabaret</i>	12 000	31	167	***	▲▲	248	**	▲▲
Gråsiska (nordl.)	<i>Acanthis f. flammea</i>	358 000	882	–22	**	▼	–13	NS	=
Bändelkorsnäbb	<i>Loxia leucoptera</i>	10 000	18	273	NS	(≈)	55	NS	(≈)
Större & mindre korsnäbb	<i>Loxia pytyopsittacus + curvirostra</i>	422 000	3414	79	***	▲	–18	*	▼
Rosenfink	<i>Carpodacus erythrinus</i>	13 000	46	–43	***	▼	–25	NS	(≈)
Tallbit	<i>Pinicola enucleator</i>	5 000	11	47	NS	(≈)	–20	NS	(≈)
Domherre	<i>Pyrrhula pyrrhula</i>	582 000	329	32	***	▲	–4	NS	=
Stenknäck	<i>Coccothraustes coccothraustes</i>	35 000	73	67	***	▲	33	NS	(≈)
Lappspärv	<i>Calcarius lapponicus</i>	126 000	215	–57	***	▼	–26	NS	(≈)
Snöspärv	<i>Plectrophenax nivalis</i>	26 000	62	–36	**	▼	–40	NS	(≈)
Gulspärv	<i>Emberiza citrinella</i>	533 000	1360	–43	***	▼	–21	***	▼
Ortolanspärv	<i>Emberiza hortulana</i>	1 500	10	–87	***	▼▼	–80	**	▼▼
Videspärv	<i>Emberiza rustica</i>	34 000	65	–50	***	▼	–15	NS	(≈)
Sävsparv	<i>Emberiza schoeniclus</i>	318 000	434	–24	***	▼	15	*	▲

Figur 1. Fördelningen av antalsförändringar hos 187 svenska fågelarter/underarter under perioden 2010–2019. Det är samma arter/underarter som i Tabell 1. Blått och rött visar andelen statistiskt säkerställda trender (ökningar resp. minskningar). Det gula fältet visar andelen arter/underarter som klassats som "stabila", och slutligen visar det vita fältet andelen arter/underarter där trenden bedömts som "osäker" i Tabell 1.

Ovanliga och lokalt häckande fåglar

Svensk Fågeltaxerings standardrutter ger pålitliga populationstrender för flertalet av våra vanligaste och mest utbredda häckande fåglar. Men för flera arter måste andra metoder användas för att vi ska få ett grepp om deras utveckling. Det gäller arter som inte noteras i tillräcklig omfattning på standardrutterna, exempelvis på grund av nattliga vanor, sällsynthet eller förekomst endast i begränsade områden.

Uppgifter om dessa arter samlas in via ett eller flera andra inventeringsprogram eller genom ornitologers rapportering till Artportalen. Kvaliteten på dessa uppgifter varierar. För några arter är täckningen i det närmaste fullständigt, för andra täcker uppgifterna endast en del av populationen. Några arter är föremål för en årlig övervakning. Det gäller främst arter med högt bevarandeintresse, såsom skräntärna.

Skärfläckan häckar i Sverige framför allt längs kusten i de södra delarna av landet.
Foto: Mikael Arinder

Tabell 2. Översikt över antalsförändringar under 20 respektive 10 år hos svenska häckande arter/underarter som inte täcks särskilt väl, eller inte alls, av standardrutterna (totalt 70). I de flesta fall är detta mindre talrika arter, sådana med mer begränsad utbredning eller arter som helt eller delvis är nattaktiva.

Denna tabell listar alla arter som det antingen inte går att beräkna en trend för baserat på standardrutterna, eller där färre än fem individer observerats per år på standardrutterna. I tabellen anges beräknat antal par i Sverige 2019, långtids- (20 år) och korttids-trender (10 år) samt underlag för dessa bedömningar.

▲ = ökning, ▼ = minskning, = (likhetstecken) = Stabil: ingen förändring i antal, ? = Underlag för bedömning saknas.

Art	Vetenskapligt namn	Population 2019 (par)	2000–2019 Trend	Underlag	2010–2019 Trend	Underlag
Fjällgås	<i>Anser erythropus</i>	40	=	1,3)	=	1,3)
Vitkindad gås	<i>Branta leucopsis</i>	2 000	▼	1,10)	▼	1,10)
Stjärtand	<i>Anas acuta</i>	580	▼	14)	=	14)
Årta	<i>Anas querquedula</i>	300	▼	10)	▼	10)
Brunand	<i>Aythya ferina</i>	350	▼	1)	▼	1)
Bergand	<i>Aythya marila</i>	1 100	=	14)	=	14)
Salskrake	<i>Mergellus albellus</i>	1 100	▼	14)	▼	14)
Rapphöna	<i>Perdix perdix</i>	13 600	▼	14)	▲	13)
Smådopping	<i>Tachybaptus ruficollis</i>	500	▲	1,10)	▲	1,10)
Svarthalsad dopping	<i>Podiceps nigricollis</i>	100	▲	1,10)	▲	1,10)
Toppskarv	<i>Phalacrocorax aristotelis</i>	640	▲	Ny 1,10)	▲	1,10)
Ägretthäger	<i>Ardea alba</i>	20	▲	Ny 1)	▲	1)
Vit stork	<i>Ciconia ciconia</i>	50	▲	2)	▲	2)
Brun glada	<i>Milvus migrans</i>	20	▲	1,11)	▲	1,11)
Ängshök	<i>Circus pygargus</i>	35	▼	1,4,10,12)	▼	1,4,10,12)
Blå kärrhök	<i>Circus cyaneus</i>	400	=	11,14)	=	11,14)
Jaktfalk	<i>Falco rusticolus</i>	90	▼	1)	▼	1)
Pilgrimsfalk	<i>Falco peregrinus</i>	550	▲	5)	▲	5)
Vattenrall	<i>Rallus aquaticus</i>	4 700	=	14,15)	▲	13)
Småfläckig sumphöna	<i>Porzana porzana</i>	400	=	1)	=	1,13)
Rörhöna	<i>Gallinula chloropus</i>	3 100	▼	15)	▲	13,14)
Skärfläcka	<i>Recurvirostra avosetta</i>	2 000	▲	10)	=	10)
Svartbent strandpipare	<i>Charadrius alexandrinus</i>	0	▼	1,10,16)	▼	1,10,16)
Kärnsnäppa (sydl.)	<i>Calidris alpina schintzii</i>	60	▼	10,16,17)	▼	10,16,17)
Dvärgbeckasin	<i>Lymnocyptes minima</i>	9 100	=	14)	=	14)
Dubbelbeckasin	<i>Gallinago media</i>	1 800	=	10,14)	=	10,14)
Rödspov	<i>Limosa limosa</i>	115	▼	1,10,16)	▲	1,10,16)
Myrspov	<i>Limosa lapponica</i>	400	▲	6,10)	▲	10)
Roskarl	<i>Arenaria interpres</i>	900	▼	10)	▼	10)
Kustabb	<i>Stercorarius parasiticus</i>	560	▼	10)	=	10)
Svarthuvad mås	<i>Larus melanocephalus</i>	8	▲	Ny 1)	▲	1)
Tretåig mås	<i>Rissa tridactyla</i>	55	▲	1,10)	▲	1,10)
Skräntärna	<i>Hydroprogne caspia</i>	510	=	7)	▼	7)
Kentsk tärna	<i>Thalasseus sandvicensis</i>	1 400	▲	1,10)	▲	1,10)
Svarttärna	<i>Chlidonias niger</i>	160	▼	1)	▼	1)
Sillgrissla	<i>Uria aalge</i>	26 000	▲	10)	▲	10)
Tordmule	<i>Alca torda</i>	35 000	▲	10)	▲	10)
Tobisgrissla	<i>Cephus grylle</i>	11 000	▼	10)	▲	10)
Tornuggla	<i>Tyto alba</i>	0	▼	1)	▼	1)
Berguv	<i>Bubo bubo</i>	355	▼	1,8)	▼	1,8,13)
Sparvuggla	<i>Glaucidium passerinum</i>	19 000	▼	18)	=	13)
Slaguggla	<i>Strix uralensis</i>	2 700	=	6,13)	▼	13)
Lappuggla	<i>Strix nebulosa</i>	400	=	1,6)	=	13)
Hornuggla	<i>Asio otus</i>	6 000	▼	6,13)	▼	13)
Pärluggla	<i>Aegolius funereus</i>	32 000	▼	6,13)	=	13)

Art	Vetenskapligt namn	Population 2019 (par)	2000–2019 Trend	2000–2019 Underlag	2010–2019 Trend	2010–2019 Underlag
Nattskärra	<i>Caprimulgus europaeus</i>	14 000	▲	6,13)	▲	13)
Kungsfiskare	<i>Alcedo atthis</i>	250	▲	1,6)	=	1)
Vitryggig hackspett	<i>Dendrocopos leucotos</i>	5	=	9)	▲	9)
Berglärka	<i>Eremophila alpestris</i>	230	▼	11)	=	11)
Fältpiplärka	<i>Anthus campestris</i>	40	▼	10)	=	10)
Rödstrupig piplärka	<i>Anthus cervinus</i>	100	▼	11)	▼	11)
Skärpiplärka	<i>Anthus petrosus</i>	4 600	▲	10,11)	=	10,11)
Svart rödstjärt	<i>Phoenicurus ochrurus</i>	600	=	1,19,20)	=	1,19,20)
Svarthakad buskskvätta	<i>Saxicola rubicola</i>	70	▲ Ny	1)	▲	1)
Vassångare	<i>Locustella luscinioides</i>	10	▲	1)	▲	1)
Flodsångare	<i>Locustella fluviatilis</i>	150	=	1)	▼	1,13)
Busksångare	<i>Acrocephalus dumetorum</i>	150	▲	1)	▲	1,13)
Trastsångare	<i>Acrocephalus arundinaceus</i>	350	▼	1,10)	▼	1,10)
Höksångare	<i>Curruca nisoria</i>	300	▼	20)	▼	20)
Lundsångare	<i>Phylloscopus trochiloides</i>	400	▲	1)	▲	1)
Nordsångare	<i>Phylloscopus borealis</i>	100	▼	1)	▼	1)
Brandkronad kungsfågel	<i>Regulus ignicapilla</i>	4 000	▲	1,19,20)	▲	1,19,20)
Skäggmes	<i>Panurus biarmicus</i>	12 000	=	1,6)	▲	1)
Trädgårdsträdskrypare	<i>Certhia brachydactyla</i>	5	▲ Ny	1)	▲	1)
Pungmes	<i>Remiz pendulinus</i>	45	▼	1,6,10)	▲	1,10)
Sommargylling	<i>Oriolus oriolus</i>	150	▼	1,15)	▼	1,14)
Gulhämpling	<i>Serinus serinus</i>	55	▲	1,6)	▲	1)
Vinterhämpling	<i>Linaria flavirostris</i>	320	?		?	
Dvärgsparv	<i>Emberiza pusilla</i>	160	?		?	
Kornsparv	<i>Emberiza calandra</i>	30	▲	1,10)	▼	1,10)

Not:

I ovanstående tabell har vi inte tagit med fjälluggla, dammsnäppa, citronärkla och blåstjärt, som alla häckat i Sverige under senare år. Fjällugglan är numera mycket oregelbunden, medan dammsnäppan, citronärkulan och blåstjärten möjligen endast häckat tillfälligt. Det bör också noteras att arter som flodsångare fluktuerar betydligt i antal mellan åren.

Berglärkan häckar i fjällen men är under resten av året kustbunden. Foto: Mikael Arinder

Underlag:

- 1) Fågelrapporteringen via Artportalen och landets regionala rapportkommittéer i årsboken *Fågelåret*.
- 2) Storkprojektet, Skåne
- 3) Projekt fjällgås
- 4) Länsstyrelsen Kalmar län
- 5) Projekt pilgrimsfalk
- 6) Ottosson m fl. 2012. *Fåglarna i Sverige – antal och förekomst*
- 7) Projekt skräntärna
- 8) Riksinventeringar av berguv 2009 och 2019
- 9) Projekt vitryggig hackspett
- 10) Regionala & Lokala inventeringar
- 11) Falsterbos sträckräkningar
- 12) Åtgärdsprogram för ängshök
- 13) Nattrutorna
- 14) Standardrutorna
- 15) Sommarpunktrutorna
- 16) Åtgärdsprogram för hotade vadare på strandängar
- 17) Åtgärdsprogram för sydlig kärrsnäppa
- 18) Vinterpunktrutorna
- 19) Falsterbos ringmärkning
- 20) Ottenbys ringmärkning

Skärpiplärka. Foto: Mikael Arinder

Sillgrisslor. Foto: Niclas Ahlberg/N

Sjöfåglar förr och nu

Det är först under det senaste århundradet som vi med någon så när tillförlitlighet har kunnat följa utvecklingen hos våra kust- och skärgårdsfåglar. Visst finns det både uppteckningar och i några fall jaktstatistik från tidigare skeden, men dessa gäller nästan alltid begränsade områden eller så är de behäftade med osäkerhet. Samtidigt har människans påverkan, såväl direkt som indirekt, på våra kuster och havsområden förändrats. Stora områden har, bortsett från ett par sommarmånader, avfolkats. I andra har båttrafiken ökat markant liksom även följderna av utsläpp från samhällen och industrier. Av detta följer att det är mycket svårt att göra jämförelser med förhållanden i tidigare skeden. För stora delar av vår kust vet vi helt enkelt inte om det verkligen var bättre förr, eller om det snarare var tvärtom.

Mycket tyder emellertid på att fågellivet utnyttjades ganska hårt i äldre tider. Redan Olaus Magnus beskrev omfattande äggtäkt på skärgårdsöar under tidigt 1500-tal. Detta bruk fortsatte ända in på 1900-talet, då det fick ett uppsving under krigsåren.

I brist på bra skjutvapen, jagade kust- och skärgårdsbefolkning länge sjöfåglar med nät, och man tog även sin tribut av nästan flygfärdiga ungar. Så sent som 1892 berättas i *Svenska Jägareförbundets Nya Tidskrift* om hur man i Östergötland under senvåren for ut till fåglarnas häckningsskär och samlade in väl utvecklade ungar av trutar och måsar. Dessa ansågs vara vällmakande och betingade priser på mellan 35 och 60 öre stycket, beroende på storlek. "I sanning en vacker afkomst af dessa nakna skär i hafvet", enligt artikelförfattaren och jägmästaren C.A. Hollgren.

I det stora bokverket *Jakt* skriver Gunnar Brusewitz när det gäller sjöfåglar under 1800-talet att "det råder ingen tvekan om att det i första hand var människan som orsakade den kraftiga minskning som sedan inträdde". Under detta århundrade utvecklades skjutvapnen betydligt, vilket ytterligare ökade trycket på kusternas fågelliv. Man jagade då också fåglarna när de var lättast att komma åt, och man hade knappast några betänkligheter när det gällde ett mer hållbart utnyttjande. Tvärtom ansågs fågelskarorna vara i det närmaste outtömliga.

Det hårda jakttrycket kom emellertid efter hand att leda till kraftiga minskningar. Ett exempel är sillgrisslorna på Stora Karlsö. År 1880 uppskattades att antalet sillgrisslor på ön endast var högst 30 individer. Jakten hade varit förödande, inte minst för att den ofta bedrevs under häckningssäsongen. För att förhindra att sillgrisslorna utrotades, köptes ön in varpå denna jakt förbjöds. Därigenom blev Stora Karlsö ett av världens första naturskyddade områden.

Under 1900-talet fick tankarna om fågelskydd och naturvård allt starkare fäste i samhället. Vissa fågelarter fridlystes, för andra fastställdes särskilda jakttider. Till detta kom betydande förändringar som en följd av att glesbygder avfolkades, men också genom kraftigt ökade utsläpp från samhällen, industrier, sjöfart och jordbruk. Två andra faktorer, som också påverkade utvecklingen för sjöfåglarna, var fiskets förändring, inte minst trålfisket införande, samt öppnandet av stora kommunala soptippar.

Med tanke på Sveriges långa kust och det faktum att populationsutvecklingen hos våra kuthäckande fåglar diskuterats flitigt under lång tid, kan det tyckas märkligt att Sverige inte har haft något nationellt program för kustfågelövervakning förrän ganska nyligen. Ett systematiskt sådant ingående i den nationella miljöövervakningen startades först 2015. Det programmet kommer, tillsammans med regionala förstärkande insatser i en del län, att ge oss utmärkta möjligheter att följa den framtida utvecklingen för dessa fåglar på ett väldigt detaljerat vis. Trots avsaknaden av nationellt program över längre tid vet vi ändå ganska väl hur den samlade utvecklingen sett ut under det senaste halvsekle. Detta genom upprepade regionala och lokala inventeringar, utförda i regi av ideella föreningar, länsstyrelser och enskilda personer, som sammantaget går att använda

för att beräkna och bedöma nationella trender från 1970-talet och framåt.

Resultaten från dessa inventeringar visar på en stor variation i utvecklingen mellan olika arter längs våra kuster under de senaste 40–50 åren. Bland drygt 40 utvalda arter med huvuddelen av sina svenska häckande bestånd i kustmiljö är det en övervikt för arter som ökat i antal, 59 procent, medan 41 procent minskat i antal sedan 1970-talet. Fördelar vi arterna i grupper baserat deras huvudföda framträder en del intressanta mönster. Först som sist ska nämnas att i de flesta grupper förekommer både arter som ökat i antal och sådana som minskat i antal i detta långtidsperspektiv. Endast bland växtätarna, här gåss och svanar, är bilden enbart positiv. Fåglar som äter fisk har också i stort haft en väldigt positiv utveckling, över 85 procent av här ingående arter har ökat i antal sedan 1970-talet. Här återfinns arter som storskarv, silvertärna, sillgrissla och tordmule. Endast två arter, skräntärna och tobisgrissla har minskat i antal sett över längre tid. Sämre har det gått för arter som äter ryggradslösa djur. För dessa dominerar minskningarna och lite drygt 70 procent av dessa arter har minskat i antal under denna period. Här återfinns dykänder som svärta och ejder, och vadare som roskarl och

strandskata. Även inom gruppen allätare är de övervägande långtidsmönstren negativa. Talrika arter som gråtrut, havstrut och fiskmås uppträder alla med färre häckande par längs våra kuster idag jämfört med för 40–50 år sedan.

Även om människan ofta har ett finger med i spelet förekommer också förändringar i fågelfaunan där det inte är lika lätt att härleda orsakerna. Ett exempel på detta är skrattnåsens expansion under första halvan av 1900-talet. Arten dokumenterades första gången i Sverige år 1731 (på Gotland) och började häcka i landet på 1800-talet. Men det var först från 1920-talet som expansionen tog riktig fart och även kom att omfatta kustområdet. Fram till dess hade skrattnåsen enbart häckat i sjöar och våtmarker i inlandet.

En sentida motsvarighet är toppskarvens etablering på västkusten. En första häckning dokumenterades 2004 i Bohuslän. Sedan dess har den spridit sig och den senaste inventeringen (2020) pekar på minst 940 par. Flertalet finns i Bohuslän, men toppskarven är nu även etablerad i Halland och nordvästra Skåne.

Sammanfattningsvis kan sägas att vår kustfågelfauna varit ganska föränderlig under den tid vi kan överblicka.

Under lång tid bedrev skärgårdsbefolkningen fångst av alfåglar med nät när fåglarna kom flygande genom trånga sund.
Foto: John Larsen

Under några årtionden på 1900-talet fanns upp till 5000 fiskmåspar på Tylön. Foto: P-G Bentz/sturnus.se

Tylön i Halland

ett exempel på stora förändringar i fågelfaunan

Även om Sverige har en mycket lång kuststräcka, och skillnaderna är stora när det gäller fågelfaunan, kan den 14 km² stora Tylön tjäna som exempel på att betydande förändringar skett. Ön är den enda av betydelse längs den södra halvan av Hallandskusten. Den ligger också så långt från land att den normalt är oåtkomlig för andra fyrfotadjur än mink. Detta innebär att den länge varit viktig för fågellivet, och värdet har snarare ökat än minskat i takt med att kusten i övrigt tagits i anspråk av friluftsliv. Tylön är också en av de svenska fågelöar där fågellivet är bäst dokumenterat. De häckande fåglarna har inventerats på samma vis vid många tillfällen under en nära 100 år lång period. Tack vare detta vet vi idag att öns fågelliv har haft en minst sagt dramatisk och omvälvande historia (Tabell 3).

Tärnornas tid

Vid förra sekelskiftet och i början av 1900-talet var det fisktärnorna som dominerade öns fågelliv. Det fanns då ett par stora kolonier med totalt minst 100 par. En annan art som var talrik var tobisgrisslan. Denna lilla alkfågel häckade i håligheter i klippskrevor, men den kom senare att näst intill utrotas när minkar, som rymt från minkfarmer, etablerade sig längs kusten. Även tärnorna försvann nästan helt, men av andra orsaker.

Fiskmåsans tid

Under en period runt sekelskiftet 1800/1900 var den naturintresserade fyrmästaren Axel Lindberg statione-

rad på Tylön. Enligt de noteringar han lämnade efter sig fanns det endast mindre mängder fiskmåsar på Tylön fram till 1890-talet. Därefter började fiskmåsen expandera och under flera årtionden i mitten av 1900-talet hyste ön Sveriges största fiskmåskoloni med som mest runt 5000 par. Orsakerna till denna expansion känner vi inte till, men sannolikt spelade såväl minskad jakt som förbättrade näringsförhållanden in. Runt förra sekelskiftet förändrades nämligen det halländska jordbruket från att ha varit lågavkastande till motsatsen. Men under en lite drygt tio år lång period från 1970 uttraderades hela fiskmåskolonin. Den mest troliga orsaken var gråtrutens expansion. Trutarna, som bland annat gynnades av soptippar och trålfiske, tog mer än gärna både vuxna fiskmåsar och deras ägg och ungar.

Ejdrarnas tid

Från slutet av 1800-talet fram till mitten av 1900-talet häckade endast mindre mängder ejdrar på Tylön. Men därefter växte beståndet kraftigt för att nå en topp i mitten av 1970-talet med fler än 1000 häckande honor! En teori är att det var övergödningen av kustvattnet, och med den en kraftig tillväxt av blåmusslor, som gynnade ejdern så markant. Just blåmussla är nämligen ejderns särklassigt viktigaste föda. Från slutet av 1990-talet har ejderpopulationen rasat och 2018 hade endast 88 honor bon på ön. Ejderns tillbakagång är omfattande i hela Östersjöområdet, och det har presenterats flera olika teorier. Förutom försämrade födo-

tillgång och -kvalitet nämns predation från en växande havsörnsstam och brist på tiamin (B-vitamin). I det sammanhanget bör det noteras att det endast undantagsvis och bara vintertid ses havsörnar på Tylön samt att det trots regelbundna inventeringar aldrig konstaterats något som tytt på tiaminbrist på ön.

Trutarnas tid

Enligt fyrmästaren Axel Lindberg och andra fyrvaktare på Tylön höll man efter trutarna under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Man förstörde helt enkelt deras bon. Men det som fick gråtrutpopulationen att växa kraftigt under andra halvan av 1900-talet var inte enbart minskad förföljelse utan även en markant ökad födotillgång. Under efterkrigstiden expanderade trålfisket kraftigt i Kattegatt och det anlades öppna sopstippor i närområdet. Detta innebar en ökad tillgång till mat för trutarna. Men sedan trålfisket i stort sett upphört i denna del av Kattegatt, och de öppna sopstipporna lagts ner, har gråtrutarna åter minskat i antal. Idag är det i stället åkrarna i jordbruksbygden innanför ön som är trutarnas viktigaste födoområde.

Gässens tid

Långt tillbaka i tiden, i en kartbeskrivning upprättad 1782, talas det om "vilda Gäss och annan sjöfogel" på Tylön. Det handlade troligen om grågäss, som vid den tiden häckade i Halland. Men omfattande jakt innebar att grågäsen blev utrotad i nästan hela södra Sverige redan på 1800-talet. Det var först under andra halvan av 1900-talet som det åter etablerades ett grågåsbestånd i södra Sverige. Sedan dess har populationen vuxit mycket kraftigt. Det samma gäller den tidigare utpräglad arktiska arten vitkindad gås som i sen tid etablerat sig som häckande långt söder om

Under 2000-talet har både grågås och vitkindad gås etablerat sig på Tylön. Antalet par ökar stadigt. Foto: Anders Wirdheim

sitt ursprungliga område i Arktis. Båda dessa gåsarter började häcka på Tylön några år in på 2000-talet, och sedan dess har bestånden vuxit. Mycket tyder på att denna utveckling kommer att fortsätta.

Framtiden?

Förändringarnas vindar har alltså blåst över Tylön gång på gång. Det är därför svårt att sja om framtiden för fågelfaunan. Därtill ökar trycket från friluftslivet, och framtiden för den idag kraftigt förfallna fyrvaktarbostaden är oklar. Olika exploatörer har intresserat sig för ön. Allt oftare hävdas att även människor, och inte bara fåglarna, ska få tillgång till ön året runt. Idag råder tillträdesförbud till större delen av ön under häckningstid.

En dansk parallell

Utvecklingen på den danska ön Græsholmen vid Bornholm påminner mycket om det som hänt på Tylön. Även på Græsholmen dominerade fisktärnor och fiskmåsar, men även silltrutar, under första halvan av 1900-talet. Men dessa trängdes senare ut av gråtrut när denna började expandera på 1940-talet.

Historiska källor visar att ejdern var fredad på Græsholmen från 1702 och nästan 150 år framåt eftersom området kändes som ensamrätt till duntäkt. Då häckade troligen uppemot 1000 honor på ön. När fredningen upphörde vidtog en intensiv jakt fram till början av 1900-talet, då ejdrarna åter blev fredade. Därefter ökade beståndet till som mest 1200 honor i slutet av 1940-talet för att senare stabiliseras på mellan 400 och 600 under 1900-talets senare del. Därefter har beståndet, precis som i Sverige, minskat kraftigt.

Litteratur

Lyngs, P. 1992. Ynglefuglene på Græsholmen 1925–1990. *Dansk Ornitologisk Forenings Tidsskrift* 86 (1992): 1–93.
Wirdheim, A. 2018. Tylön – förändringarnas fågelö. *Fåglar i Halland* 2018: 50–52.
<https://www.dof.dk/oplev-fuglene/fuglesteder/bornholm/ertholmene>

Tabell 3. Tylöns häckfåglar vid valda inventeringar de senaste knappa 100 åren. Från 1970 har ön inventerats regelbundet, och numera sker detta vart tredje år.

	1923	1944	1975	1995	2018
Knölsvan			1	1	
Grågås					30
Vitkindad gås					48
Gravand	2	4	4	1	
Gräsand			2	1	1
Ejder	7–8	18	1001	634	88
Småskrake	10–12	6	4	1	
Strandskata	4	3	6	3	4
St. strandpipare	4				
Skrattmås			2		
Fiskmås	1000	4395	2193	3	2
Silltrut			2		10
Gråtrut	1?	68	441	589	262
Havstrut			6	15	13
Fisktärna	100	70	10		
Tobisgrissla	100?	26	13	1	3
Skärpiplärka	6–7	12	6	2	3

Samtidigt som antalet ejdrar har minskat, har könsfördelningen blivit allt skevare. Det går numera flera hannar på varje hona.
Foto: Stefan Oscarsson/N

Ejdern i fritt fall

Ett av de årligen återkommande stora skådespelen i den svenska fågelvärlden är vårens ejdersträck. Några veckor runt månadsskiftet mars/april är den bästa tiden. Längs i stort sett hela Götalands kuster och vidare upp mot Stockholms skärgård har man under lång tid kunnat njuta av de böljande ejderflockarna som flyger mot häckningsområdena. Men ejdersträcket är inte längre vad det en gång var. Sedan millennieskiftet har Östersjöns ejderstam långt mer än halverats, och nedgången ser ut att fortsätta. Orsakerna är troligen flera, och delvis skilda i olika delar av landet, men födobrist och predation har sannolikt stor betydelse.

Ejdern finns längs hela Sveriges kust, men beståndet glesnar ut ju längre norrut i Bottniska viken vi kommer. Anledningen är att huvudfödan utgörs av blåmusslor, och blåmusslan trivs inte särskilt bra där salthalten är låg. Av det svenska beståndet är det endast en liten del som häckar norr om Uppland. I detta sammanhang bör det nämnas att det svenska beståndet beräknades till ca 315 000 par vid millennieskiftet, men att förnyade beräkningar 2008 gav 150 000 par och 2019 endast 59 000 par.

Samtidigt som vi har en bra bild av ejderns mer sentida historia i Sverige, är äldre uppgifter ofta osäkra och delvis motsägelsefulla. Mångåriga inventeringar på ett

större antal öar vid Lygna långt ut i Stockholms skärgård visade att där fanns drygt 1400 ejderbon 1910, men att beståndet minskade kraftigt under 1900-talets första hälft, möjligen beroende på ökad jakt och äggtäkt, för att därefter åter öka. Även på den lilla danska ön Græsholmen vid Bornholm fanns en stor koloni redan tidigt på 1900-talet, medan ejdern vid den tiden endast förekom sparsamt på många andra öar. Exempelvis saknades den helt som häckfågel på Öland från 1860-talet och en bra bit in på 1900-talet.

Blåmusslan är som nämnts viktig för ejdern. Under 1900-talet lär biomassan av blåmusslor ha ökat kraftigt i hela Östersjö-området, och som en följd av detta ökade även ejdern markant. Men någonstans runt millennieskiftet bröts trenden. Ejderns expansion tog tvärt slut och ersattes av en mycket kraftigt tillbakagång. Detta noterades i flera områden, bland annat i Stockholms skärgård, på Utklippan i Blekinge och på den redan nämnda Tylön i södra Kattegatt (som kan sägas vara Östersjöns mynning mot världshavet). Under slutet av 1900-talet häckade på Tylön årligen omkring 800 ejderhonor, men våren 2005 räknades bara 225 bon. Nedgången har därefter fortsatt, och 2018 fanns det bara 88 bon på ön. I Lygna skärgård har antalet häckande ejderhonor minskat från omkring 1000 vid millennieskiftet till endast ett fåtal de senaste åren.

Vid Tyludden i Halland genomfördes heltäckande sträckräkningar såväl våarna 1996–97 som 2006–07. Där passerar ejdrar som övervintrat i norra Kattegatt eller Skagerrak men som häckar i Östersjön. De utgör enbart en mindre del av det totala Östersjöbeståndet, men de kan tjäna som exempel på utvecklingen i stort. Våarna 1996 och 1997 räknades cirka 90 000 sträckande ejdrar, medan antalet 2006 och 2007 stannade vid ca 30 000, det vill säga en minskning med två tredjedelar.

Samtidigt noterades att könsfördelningen förändrats kraftigt. Från att det tidigare var ungefär lika många honor som hannar i flockarna, gick det 2007 tre hannar på varje hona. Detta antyder att honorna drabbats värre än hannarna av nedgången. Minskningen har därefter fortsatt, och den sneda könsfördelningen har blivit ännu skevare.

Det har lagts fram flera teorier om vad som orsakat minskningen. Finska studier har visat att havsörnens predation på ejder ökat så kraftigt i vissa områden att den ensamt skulle kunna förklara hela tillbakagången. Liknande signaler kommer från Gotland och från Stockholms skärgård, där ejdern försvunnit från stora delar av den kala ytterskärgården, medan den klarar sig bättre på öar med träd och buskar i mellanskärgården (där honorna kan gömma sig och sina bon bättre). Danska studier pekar på att orsaken finns hos huvudfödan, blåmusslorna. Enligt dessa har musslorna både minskat i antal och blivit magrare, det sistnämnda troligen som en följd av mildare vintrar och ett något varmare havsvatten. Liknande resultat presenterades nyligen av en forskargrupp vid Stockholms universitet som kunde konstatera att såväl den samlade biomassan som den genomsnittliga storleken hos blåmusslor minskat. En annan grupp forskare på Stockholms universitet har presenterat en teori som anger brist på tiamin (B-vitamin) som en orsak till ökad dödlighet och försämrad häckningsframgång.

Ejderen lever till mycket stor del på blåmusslor – som sväljs hela.
Foto: Göran Johansson

Bilden av ejdrarna i kvällsljus är idyllisk, men verkligheten för denna kusternas symbol är oroande. Foto: Tomas Lundquist/N

Förmodligen samverkar dessa orsaker, och i olika områden kan, som redan antytts, huvudorsaken variera. På den ovan nämnda Tylön finns inga havsörnar, och där har heller inte konstaterats någon onaturlig dödlighet som kan kopplas till tiaminbrist. Just där måste orsaken finnas någon annanstans. Fortsatt forskning är mycket angelägen. Ejdern är ett omistligt inslag längs våra kuster, där den både sätter färg på och ger ljud åt den efterlängtrade våren.

För några år sedan (2012) föreslog BirdLife Sverige att jakten på ejder skulle stoppas tills vidare, åtminstone tills vi har bättre kunskaper om orsakerna till nedgången. Men den gången föll inte förslaget i god jord på landsbygdsdepartementet, utan beslutet blev fortsatt jakt under hösten (vårjakt är förbjuden i Sverige sedan länge). När en ny översyn av jakttiderna gjordes 2019/20 kom signaler från EU som fick Naturvårdsverket att föreslå att ejdern ska fredas från jakt, i alla fall fram tills nästa översyn av jakttiderna görs 2025.

Litteratur

- Fredriksen, M. m.fl. Østersøens Ederfugle i krise – hvad kan gøres? *Dansk Ornitologisk Forenings Tidsskrift* 114 (2020): 113–115.
- Green, M., Haas, F. & Lindström, Å. 2020. Övervakning av fåglarnas populationsutveckling. Årsrapport för 2019. Lunds Universitet.
- Lienart, C. m.fl. 2020. Long term changes in trophic ecology of blue mussels in a rapidly changing ecosystem. *Limnology and oceanography*, 2020: 1–17.
- Lyngs, P. 1992. Ynglefuglene på Græsholmen 1925–1990. *Dansk Ornitologisk Forenings Tidsskrift* 86 (1992): 1–93.
- Ottosson, U. m.fl. 2012. Sveriges fåglar – antal och förekomst. Sveriges Ornitologiska Förening.
- Svensson, S., Svensson, M. & Tjernberg, M. 1999. *Svensk fågelatlas*.

Storskarv. Foto: Niclas Ahlberg/N

Storskarven i Sverige

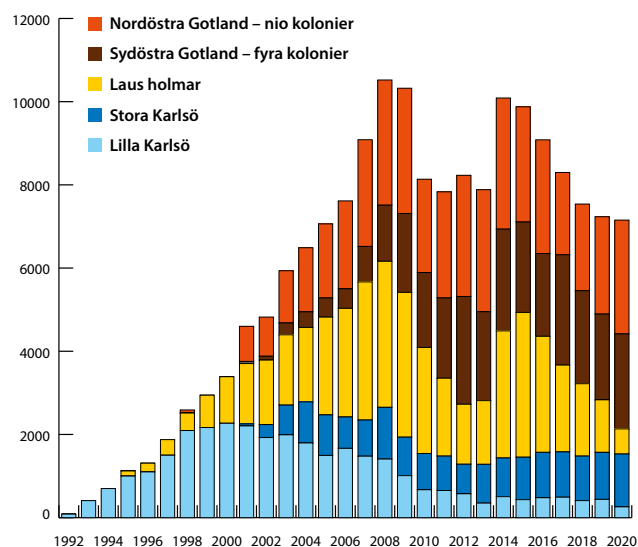
Det är väl belagt att det häckade storskarvar i både Blekinge och Skåne på 1800-talet, men dessa utrotades mot slutet av samma århundrade. Därefter saknades den som häckande fågel i Sverige fram till 1940-talet, då det skedde en återetablering av storskarv i Kalmarsund. I början av 1950-talet beräknades detta bestånd till cirka 30 par och det höll sig därefter på en ganska låg nivå i 20 år innan en expansionsfas inleddes. I början av 1980-talet räknades för första gången fler än 1000 häckande par i Sverige, fortfarande med Kalmarsund som centrum. Därefter ökade takten i expansionen och storskarven började även sprida sig till andra områden. I slutet av 1980-talet var beståndet uppe i drygt 4800 par och tio år senare (1999) handlade det om cirka 25 000 par. Expansionen fortsatte i rask takt, och vid en landsomfattande inventering 2006 noterades inte mindre än drygt 43 000 par. Nya inventeringar 2009 och 2012 gav summor i samma storleksordning (2012 – 40 600 par).

En av de mest långvariga, och samtidigt noggrannaste, följningarna av häckande storskarv i Sverige har gjorts på Gotland. Där har man genom beräkning följt utvecklingen från etableringen i början av 1990-talet fram till idag. Beståndet ökade mycket snabbt fram till 2008 men har därefter hållit sig ganska stabilt, om än med omflyttningar mellan olika kolonier. Liknande omflyttningar har även skett i andra delar av landet, ofta som ett resultat av ingrepp i kolonierna eller andra störningar. Trots att Gotland hyst upp till en fjärdedel av Sveriges häckande storskarvar har konflikterna med fisket varit förvånansvärt få.

Även i övriga Nord- och Västeuropa har storskarven ökat kraftigt. Inventeringen 2012 ingick i ett större sameuropeiskt projekt som syftade till att kartlägga hela det europeiska beståndet. Arbetet initierades av Europaparlamentet eftersom skarvarna ansågs skapa olika sociala och socioekonomiska konflikter genom att sätta press på yrkesfiske, vattenbruk och fritidsfiske. Totalt noterades då drygt 413 000 par, varav 42 500 tillhörde atlantstorskarven *Phalacrocorax carbo carbo* och resten, 371 000 par, mellanskarven *Phalacrocorax carbo sinensis*. De största koncentrationerna av mellanskarv fanns i de norra delarna av Kaspiska havet och Svarta havet, runt Östersjön (inkl. Kattegatt) och i Nederländerna.

Som få andra fåglar är storskarven omdebatterad. Därför är det viktigt att veta att vi i Europa har två olika underarter av denna fågel. Det är dels den utpräglat marina *Ph. c. carbo*, som häckar längs Nordatlantens kuster, dels den huvudsakligen i sötvatten och bräckta miljöer förekommande *Ph. c. sinensis*. På svenska benämns dessa underarter som atlantstorskarv (*carbo*) respektive mellanskarv (*sinensis*). Namnet mellanskarv kommer av att *sinensis* i genomsnitt är något mindre än *carbo*.

Med stor sannolikhet har det funnits storskarvar i Sverige alltsedan inlandsisen drog sig tillbaka för mer än 10 000 år sedan. Det är mycket möjligt, för att inte

Antal häckande par av mellanskarv på Gotland från etableringen 1992 till 2020. Data från Kjell Larsson och Herrmann m.fl. 2019 *.

säga troligt, att atlantstorskarven då häckade längs svenska kuster och att det framför allt är ben från denna underart som hittats i gamla sophögar från stenåldern, bland annat i Bohuslän. Skelettrester från skarvar har även påträffats i gamla bosättningar runt Östersjön och har, utifrån storleken, också identifierats som atlantstorskarvar. Dessa fynd spänner över en tidsrymd från 6000 f.Kr. till sen medeltid.

Även om atlantstorskarven kan ha häckat i Sverige i förhistorisk tid, har den under senare århundraden enbart varit vintergäst, såväl längs västkusten som i Östersjöns skärgårdar. Fåglarna som övervintrar på västkusten har sitt ursprung på häckningslokaler i Norge, medan de i Östersjön troligen kommer från Kolahalvön i Ryssland.

På flera andra platser i Europa har det gjorts rikliga fynd av skelettdelar från storskarv. Många av dessa kommer från inlandslokaler, hundratals kilometer från närmaste havskust, och bör därmed gälla mellanskarv. De äldsta är från fyndplatser vid de Masuriska sjöarna i östra Polen. Dessa skelett är från yngre stenåldern och har daterats till cirka 9000 f.Kr. Benen har påträffats i sophögar som människor lämnat efter sig och representerar uppenbarligen deras jaktbyten. Masuriska sjöarna låg redan under yngre stenåldern långt från närmaste hav, och bland övriga fågelarter som påträffats i lämningarna finns sötvattens- och landlevande fåglar, men inga utpräglade havsfåglar. Även de skelett av fiskar som hittats, pekar tydligt på en icke-marin lokal. Många andra fynd av skarvben har gjorts på inlandslokaler runt om i Europa. Även dessa spänner över en lång tidsrymd från för några tusen till för några hundra år sedan. Om dessa ben kom från atlantstorskarvar, skulle det betyda att denna form tidigare levde i en helt annan miljö än idag, vid sötvatten i stället för i havet. Det är inte troligt, och därför utgör dessa fynd mycket starka belägg för att mellanskarvar funnits oavbrutet i Europa åtminstone de senaste 11 000 åren.

Förutom dessa arkeologiska fynd, är det även väl belagt i äldre europeisk litteratur att det häckade skarvar i insjöar i Centraleuropa innan européerna seglade till Kina. Den tyske forskaren Marcus Beike har gått på djupet med skarvens förekomst i Centraleuropa. Han har visat att det finns uppgifter om skarvkolonier i insjöar långt inne på den europeiska kontinenten mer än 100 år innan Vasco da Gama som förste europé fann sjövägen till Asien 1498. Bland annat gav den tysk-romerske kejsaren Karl IV, som levde mellan 1316 och 1378, den 12 oktober 1377 order om att döda de skarvar som häckade nära Breslau (idag Wrocław) i Polen. Detta är den äldsta källan som anger en häckningsplats, och det rör sig definitivt om underarten mellanskarv (*sinensis*) och inte atlantstorskarv (*carbo*).

För drygt tio år sedan, 2008, publicerades en skrift där det hävdades att alla Europas mellanskarvar härstammar från fåglar som importerades från Kina under 1500-talet. Därför skulle mellanskarven också betrak-

Storskarven är inte populär i alla läger, men den hör definitivt hemma vid de svenska kusterna. Foto: Stefan Oscarsson/N

tas som invasiv och vara i princip fredlös. Berättelsen har fått stort genomslag, men den har ingen som helst verklighetsbakgrund utan ska betraktas som en myt.

En faktor som komplicerat hela skarvfrågan är att arten är upptagen i EU:s fågeldirektiv på ett sätt som inte medger allmän jakt. När detta direktiv stadfästes i april 1979 hade inte storskarvens expansion inletts utan arten hade fortfarande en ganska begränsad utbredning inom EU:s dåvarande gränser. Även om unionen därefter utökats med åtskilliga stater, och direktivet i vissa delar omarbetades 2009, är grundprinciperna desamma, vilket innebär att allmän jakt på storskarv fortfarande inte är tillåten inom unionen. För att lösa konflikterna kring det stora skarvbeståndet, har EU i stället kommit att acceptera ganska generösa bestämmelser om skyddsjakt.

Litteratur

- Beike, M. 2014. *Phalacrocorax carbo sinensis* in Europe – indigenous or introduced? *Ornis Fennica* 91:48–56.
- Herrmann, C., Bregnballe, T., Larsson, K., Leivits, M. and Rusanen, P. 2019. Population Development of Baltic Bird Species: Great Cormorant (*Phalacrocorax carbo sinensis*). HELCOM Baltic Sea Environment Fact Sheets. Online. <http://www.helcom.fi/baltic-sea-trends/environment-fact-sheets/biodiversity/population-development-of-great-cormorant/>
- Olburs, C. 2008. Den kinesiska skarven *Phalacrocorax carbo sinensis* Blumenbach 1798, en främmande fågel.
- Pihlström, H. & Fritzén, N.R. 2017. Inte från Mittens rike: mellanskarvens europeiska historia. *OA-Natur* 19: 28–54.
- * Inventeringar av häckande skarv på Gotland har genomförts av Kjell Larsson, Björn Hjernerquist, Måns Hjernerquist, Stellan Hedgren och Clas Hermansson.

Skräntärnan är Sveriges och världens största tärna. Det svenska beståndet har i stort sett halverats under de senaste 50 åren.
Foto: Patrik Olofsson/N.

Långflyttande kustfåglar

Merparten av de fåglar som häckar runt våra kuster övervintrar inom Europas gränser. Att skapa ett hållbart skydd för dessa arter bör kunna göras inom ramen för EU:s olika regelverk. Men det finns också långflyttare bland våra sjöfåglar. Det gäller exempelvis samtliga tärnor men också en del vadare och silltrutar. I kampanjen *Hav och kustfåglar* fokuseras bland annat på just silltrut och skräntärna, två arter där de flesta individerna tillbringar vintern i Afrika.

Ännu en anledning till att BirdLife Sverige uppmärksammar silltruten och skräntärnan är att de båda arterna minskat i antal i Östersjöområdet. Jämfört med förhållandena för 50 år sedan har antalet häckande skräntärnor i Sverige i stort sett halverats, från cirka 1000 till runt 500 par. Under samma period har antalet i Sverige häckande silltrutar av Östersjöformen minskat från cirka 17 000 par till cirka 6000 par. Däremot går det bättre för västkustens silltrutar. Dessa tillhör en annan underart med ett annat flyttningsmönster. Medan Östersjöns silltrutar främst övervintrar i Östafrika, flyttar västkustens till sydvästra Europa och nordvästra Afrika.

Vi vet idag inte varför det går bättre för västkustens än ostkustens silltrutar. Möjligen kan det ha med flyttningen och övervintringen att göra, men andra faktorer kan

säkert också spela in. En del av ostkustens silltrutar har blivit stadsbor – de häckar på tak inne i Stockholm – och dessa verkar ha bättre häckningsframgång än de som häckar ute i skärgården. Det kan vara så att predationen är mindre när det gäller takhäckarna än på silltrutarna i ostkustens skärgårdar. Ännu en faktor som kan spela in är födotillgången. Såväl Stockholms takhäckare som västkustens silltrutar har relativt bra häckningsframgång, medan det vid flera tillfällen har konstaterats svält hos ungarna i Östersjön.

Skräntärnan är världens största tärna, i storlek nästan som en trut. Den häckar lokalt över en stor del av världen, men det europeiska beståndet är begränsat till Östersjön respektive Svarta havet och Kaspiska havet. Därifrån flyttar de vintertid till Afrika, Östersjöfåglarna i huvudsak till floder och sjöar i tropiska Västafrika, medan de östeuropeiska främst övervintrar i östra Afrika.

Gemensamt för silltruten och skräntärnan är också att de ofta söker föda över ett mycket stort område runt respektive häckningsplatser. Silltrutarna som häckar i Björns skärgård i norra Uppland flyger exempelvis ofta långt ut i Bottenhavet för att fiska på Finngrundet, fågelvägen en sträcka på mer än 50 km. På motsvarande vis drar skräntärnorna från Södermanlands och

Östergötlands skärgårdar regelbundet långt in över land för att fiska i insjöar. I båda fallen kan alltså faktorer långt bort från själva häckningsplatserna ha betydelse för arternas fortbestånd.

Denna kunskap om fåglarnas födovänor har vi fått med hjälp av ny teknik. En del silltrutar och skrântärnor har burit så kallade GPS-loggar som i detalj har visat deras rörelsemönster, såväl under häckningstid som resten av året. Förutom att kartlägga födosöksområden och flyttningssvågar har den moderna tekniken även gett både intressanta och ibland häpnadsväckande resultat. Vi har exempelvis kunnat se att skrântärnor som misslyckas med häckningen ofta lämnar sin koloni för att dra vida omkring och besöka andra kolonier. Kan det möjligen vara för att undersöka om förhållandena är bättre på andra platser? En upptäckt av mer spektakulärt slag gäller en silltrut som var på väg från vinterkvarteret i Victoriasjön i Uganda till häckningsplatsen i Uppland. Under en del av resan flög denna individ på cirka 5000 meters höjd och stundtals med en hastighet av långt över 100 km i timmen!

Det har länge varit känt att skrântärneföräldrarna lotsar sina ungar ned till vinterkvarteren. Därigenom präglas ungarna på de vinterlokaler föräldrarna har. Det är oftast hannen som tar med sig ungen/ungarna till vinterkvarteren. Studierna inom skrântärneprojekten har även visat att hannen och honan oftast övervintrar på skilda platser. Tärnorna träffas med andra ord vid häckningsplatsen och uppvakningen sker i regel vid grunda havsvikar med mycket fisk. Vi har även kunnat identifiera särskilt viktiga häckningsplatser på vissa öar – dessa ockuperas direkt om platsen är ledig. Med denna kunskap har vi insett att skrântärnans uppvakningsplatser och häckningsöar har stort skyddsvärde.

Vissa svenska silvertärnor flyttar regelbundet till vattnen söder om Nya Zeeland (se även sista sidan). Foto: Patrik Olofsson/N

När det gäller ny teknik har den även avslöjat anmärkningsvärda fakta om en annan av våra långflyttande kustfåglar. Vi visste sedan tidigare att en ung silvertärna, ringmärkt i juli i Hälsingland, påträffades medtagen på en strand i Nya Zeeland den 1 december samma år. Längre ansågs detta vara ett extremt undantag, men tack vare ny teknik i form av s.k. ljusloggar vet vi idag att silvertärnor från bland annat Hanöbukten regelbundet flyger till havsområden nära Nya Zeeland. Med tanke på att silvertärnan kan bli ganska gammal, uppemot 30 år, är det otroligt stora avstånd dessa fåglar tillryggalägger under sina liv.

Litteratur

Ericsson, M. & Lötberg, U. 2020. *Afrika tur och retur*. BirdLife Sverige, Rapportnummer 2020:1. <https://cdn.birdlife.se/wp-content/uploads/2020/11/Afrika-tur-och-Retur-rapport-fran-BirdLife-Sverige.pdf>

Likt skrântärnan har silltruten i Östersjön minskat i antal under de senaste årtiondena. Foto: Niclas Ahlberg/N.

Havsörnen

tillbaka från utrotningens brant

”Beståndet, som ännu för några år sedan uppgick till 40–50 par, torde nu ha minskat väsentligt.”

Citatet är hämtat från *Förteckning över Sveriges fåglar*, utgiven 1970, och speglar hur illa ute havsörnen då var i Sverige. Efter århundraden av förföljelse hade både havsörnen och flera andra rovfåglar blivit fridlysta 1924, men detta hörsammades dåligt och dessutom kom miljögifter som ännu ett hot i mitten av 1900-talet. När läget var som allra mörkast lyckades de svenska havsörnarna bara få en handfull ungar på vingarna. Därför är det minst sagt anmärkningsvärt att vi idag har minst 900 par i landet.

Havsörnen invandrade troligen till Sverige kort efter det att inlandsisen släppte sitt grepp. Dess utbredningsområde är nordligt och näst intill cirkumpolärt – från Grönland österut till Berings hav. Däremot saknas den i Nordamerika där den ersätts av släktingen vithövdad havsörn. Både Olof Rudbeck d.y. och Carl von Linné var väl bekanta med havsörnen, och Linné gav den det vetenskapliga namnet *Falco albicilla*. Han räknade nämligen alla rovfåglar till samma släkte.

Men både havsörnen och andra rovfåglar var illa sedda. Redan under 1700-talet publicerades *Angående Rof- och Skade-foglars utdödande*, en förordning tillkommen på order av kungen. Ytterligare handledningar trycktes under 1800-talet, då det även började betalas ut skottpengar för dödade örnar och vissa andra rovfåglar. År 1868 slog skriften *Om de tillförlitligaste medlen att utrota våra skadligare rofdjur och roffoglar* fast att örarna och duvhöken är de skadligaste arterna. Denna, av högsta ort, sanktionerade förföljelse fick dramatiska följder och i början av 1900-talet var havsörnsbeståndet nere på en mycket låg nivå. När Naturskyddsföreningen genomförde en rikstäckande inventering åren 1940–41 blev resultatet ca 40 par.

Ovanpå denna förföljelse kom så miljögifterna från mitten av 1900-talet. Farhågorna var både starka och utbredda att dessa skulle innebära dödsstöten för bland andra havsörnen, pilgrimsfalken och berguven. Flera av gifterna anrikades i fåglarnas fettvävnad och under 1960- och 70-talen var halterna så höga i havsörnarna att det påverkade deras reproduktion. I många bon kläcktes det inga ungar alls, vilket innebar att en mycket stor del av havsörnarna misslyckades med häckningen. Det fanns individer som inte fick fram en enda flygfärdig unge under hela sin levnad.

Men miljöarmen gav resultat. De allra flesta av de mest skadliga gifterna förbjöds åren runt 1970, och sakta men säkert började naturen återhämta sig. Hos havsörnarna märktes detta bland annat genom andelen lyckade häckningar. De första åren efter giftförbudet var andelen fortfarande låg, endast 20–30 procent, men från mitten av 1980-talet ökade den stadigt så att den nu ligger på runt 70 procent. Även det genomsnittliga antalet flygfärdiga ungar per bo har ökat. Detta trendbrott visar sig även i den totala populationen.

På bara 50 år har havsörnen ökat från ett 50-tal par till cirka 900. Ovan en yngre fågel, på motstående sida ett adult par. Foton: Patrik Olofsson/N

År 1995 beräknades den till cirka 200 par, 2010 till drygt 500 par och 2020 till minst 900 par!

Denna kraftiga expansion har inte gått obemärkt förbi. Som predator i toppen av näringskedjan har havsörnen åter blivit en faktor med avgörande betydelse på andra arter. Ejdern har exempelvis försvunnit från stora delar av de kala ytterskärgårdarna i Östersjön, likaså har arter som storskarv, vitkindad gås och skräntärna påverkats. Flera skarvkolonier har övergivits som en följd av predation från havsörnen, och örarna har som sagt även visat sig ha stark påverkan på Östersjöområdet skräntärnor. I flera av de kolonier, där skräntärnorna hade dålig häckningsframgång eller helt misslyckades sommaren 2020, var havsörnens predation på ägg eller ungar den viktigaste orsaken till det dåliga resultatet. För att om möjligt minska trycket från havsörnarnas sida har man provat att använda människoliknande figurer på land eller i båtar, något som tärnorna snabbt vant sig vid men som verkar få havsörnarna att undvika öarna.

Ännu en negativ effekt av havsörnars närvaro rapporteras från Stora Karlsö sommaren 2020. När ön i princip blev folktom på grund av rådande pandemi, vågade sig havsörnarna fram även till de platser där det normalt rör sig människor regelbundet, bland annat vid de stora sillgrisslekolonierna nära fyren. Örarnas närvaro skrämde ut grisslorna från bergen, vilket ledde till en kraftigt ökad predation på ägg och ungar från kråkor och trutar.

Havsörnens anmärkningsvärt snabba återkomst skulle således kunna ses både gott och ont, men framför allt visar den att det går att åtgärda miljöproblem – även om framtiden kan verka nattsvart (som läget var så sent som i början av 1970-talet).

Roskarl, en vadarfågel som häckar på skär och lokalt även längs Östersjöns och Bottniska vikens kuster.
Foto: Tomas Lundquist/N

Inventera mera!

Inom Svensk Fågeltaxerings ramar drivs idag sju olika delprogram, som i olika grad finansieras av Naturvårdsverket. Länsstyrelserna är också viktiga partners för flera av delprogrammen. Det äldsta programmet med midvinterräkningar av sjöfågel har pågått i över 50 år. De två punktruttprogrammen har pågått i ca 45 år och standardrutterna i 25 år. Tre delprogram har dragits igång under de senaste tio åren som komplement.

Sjöfågelräkningar vinter och höst

Midvinterräkningar av sjöfåglar inleddes redan 1967 och genomförs idag samordnat i en stor del av världen inom ramen för Wetlands International. Systemet kompletterades 1973 med räkningar även under september månad. Dessa inventeringar har alltid koordinerats av Lunds universitet och ingår från 2019 i Svensk Fågeltaxering. Sjöfåglar räknas av frivilliga inventerare i förutbestämda sektorer vid alla former av vatten i mitten av januari och i mitten av september. Det är bara midvinterinventeringarna i januari som ingår i den formella miljöövervakningen med ekonomiskt stöd från Naturvårdsverket.

Vinterpunktrutterna

Denna inventeringsform startade vintern 1975/76 och bygger på fritt valda punktrutter som inventeras mellan

en och fem gånger per vinter. Metodiken är enkel. Vid 20 punkter i terrängen, valda av inventeraren själv, räknas alla fåglar som hörs eller ses under fem minuter.

Sommarpunktrutterna

Startades 1975 och bygger på samma räkningsmetod som vinterpunktrutterna, dvs. en rutt med 20 räkningspunkter, och genomförs vid ett tillfälle per vår/sommar.

Standardrutterna

Denna inventeringsform startades 1996 och har förutbestämda lägen som är systematiskt spridda över landet. Varje rutt utgörs av en 8 km lång kombinerad linje- och punkttaxering. Även standardrutterna räknas en gång per vår/sommar. Sedan 2011 räknas förutom fåglar även större däggdjur.

Nattrutterna

Startades 2010 och tillämpar en metod som är ett mellanting mellan punkträkningarna och standardrutterna. Inom rutor om 25 x 25 km (de gamla s.k. topografiska kartbladen och motsvarande fördelningen av standardrutterna) läggs 20 punkter ut, vid vilka alla fåglar av utvalda arter samt alla större däggdjur sedda och hörda under fem minuter räknas. Däggdjur räknas även under transportsträckorna mellan punkterna. Dessa punkter bestäms vid den första inventeringen och ligger därefter fast, även om en ny inventerare tar vid. Varje rutt räknas från skymningen och framåt, vardera en gång i mars, april och juni, för att täcka in nattaktiva fåglar och större däggdjur. Från 2019 räknas även förekomsten av lekande groddjur.

Kustfågelövervakningen

Kustfågelövervakningen drivs i mycket nära samarbete med Länsstyrelserna i kustlänen och i flera fall också med de regionala ornitologiska föreningarna. I programmet ingår 200 systematiskt utplacerade 2 x 2 km stora rutor i skärgårdsmiljö, vilka huvudsakligen inventeras från båt. Rutorna är fasta och har fördelats länsvis i direkt proportion till antalet öar i respektive län. Alla observerade individer av utvalda arter räknas vid ett tillfälle per år under försommaren. Detta delprogram startades 2015.

Sjöfågelrutterna (häckningstid)

Denna inventeringsform drivs tillsammans med Bird-Life Sverige och startades bland annat för att förstärka övervakningen av fåglar i blöta miljöer under häckningstid. I denna inventering räknas våtmarksfåglar i alla typer av blöta miljöer, både i inlandet och längs kusten. Systemet bygger på fritt utlagda räkningsplatser där inventeraren själv väljer var hen ska räkna. I sin enklaste form består inventerandet enbart av räkning från en enda punkt, t.ex. ett fågeltorn. Varje rutt räknas vid ett tillfälle per år i maj månad. Sjöfågelrutterna ingår så här långt inte i den formella miljöövervakningen och har därmed ingen finansiering från Naturvårdsverket eller andra myndigheter. Sjöfågelrutterna är tänkt som en enklare inventering som passar även dem som inte har vana av tidigare inventeringar. Även detta delprogram startades 2015.

Vilka är vi?

Inom Svensk Fågeltaxering övervakar vi förändringar i de svenska fågelbeståndens storlek. Projektet drivs vid Biologiska institutionen, Lunds universitet, som en del i Naturvårdsverkets och länsstyrelsernas miljöövervakningsprogram. Vi är den svenska representanten i det europeiska nätverket för fågelövervakning (EBCC).

ArtDatabanken

Större delen av ArtDatabankens verksamhet rymms inom SLU:s verksamhetsgren Fortlöpande miljöanalys (FOMA). FOMA fokuserar på samhällets behov – bl.a. som de uttrycks i riksdagens miljö kvalitetsmål – och den övergripande målsättningen om en långsiktigt hållbar utveckling. ArtDatabanken tar även fram de svenska rödlistorna och driver rapporteringssystemet Artportalen.

Ottenby fågelstation grundades redan 1946 och drivs av BirdLife Sverige – Sveriges Ornitologiska Förening. Vid Ottenby fågelstation bedrivs en omfattande och bred fågelforskning. Verksamhetsfältet inkluderar bl.a. fågelflyttningens gåtor, övervakning av populationsförändringar samt fåglarnas betydelse som reservoar för influensavirus.

Falsterbo Fågelstation startades 1955 och drivs av Skånes Ornitologiska Förening. Ringmärkningen bedrivs enligt standardiserade former sedan 1980 och sedan 1973 räknas sträckande fåglar under hösten. Dessutom inventeras rastande och häckande kustfåglar, och stationen samarbetar även med forskare vid Lunds universitet.

BirdLife Sverige – Sveriges Ornitologiska Förening – är den svenska grenen av det världsomspännande partnerskapet BirdLife International. Föreningen vilar på tre ben – fågelskådning, fågel-skydd och fågelforskning – och har ca 17 000 medlemmar samt regionala eller lokala organisationer över hela landet.

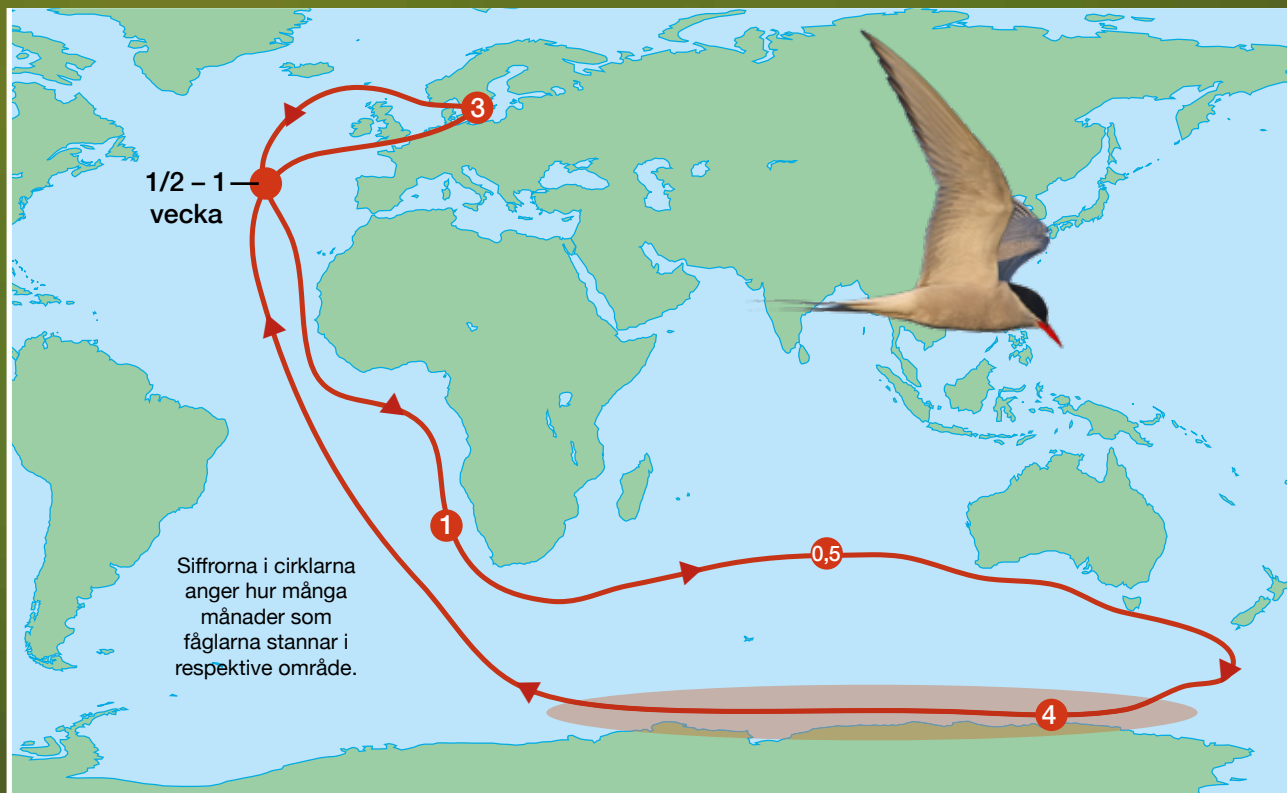
Sveriges fåglar 2020

är producerad av BirdLife Sverige – Sveriges Ornitologiska Förening i samarbete med Svensk Fågeltaxering vid Lunds Universitet och med material från ArtDatabanken samt fågelstationerna vid Ottenby och Falsterbo.

Redaktion och texter: Anders Wirdheim (med bidrag från Martin Green, Svensk Fågeltaxering)

Omslagets baksida: Silvertärna. Foto: Anders Wirdheim

ISBN 978-91-88124-69-X

En studie vid Lunds Universitet visade att ljusloggförsedda silvertärnor lämnade våra trakter i slutet av juli och nådde packisen vid Antarktis i mitten av november. Det ger 30 000 km på 108 dagar. Vårflyttningen på 20 000 km gick snabbare och tog 35 dagar. Infällt foto: Tomas Lundquist/N

